

Шитий С. І.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (м. Київ)

РОЛЬ І МІСЦЕ ІВАНА СТЕШЕНКА У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (до 100-річчя української національно-демократичної революції і до 145-річчя від дня народження І. М. Стешенка)

У статті розкривається роль і місце видатного громадського, політичного і державного діяча, першого Міністра освіти України Івана Матвійовича Стешенка у розбудові української національної державності. Його вклад у створення та розвиток державних інститутів в Україні, періоду національно-демократичної революції 1917–1921 рр.

Народився Іван Матвійович Стешенко 24 червня 1873 р. в сім'ї відставного унтер-офіцера і полтавської міщанки. Дитинство та юність минули в батьківській оселі на околиці Полтави.

Великий вплив на формування майбутнього творця Української держави мало суворе батьківське виховання, що залишило глибокий слід у пам'яті І. М. Стешенка і знайшло відображення в його автобіографічних поетичних творах. Проте батько прагнув дати своїм дітям належну освіту. Дітей у сім'ї було дев'ятеро, але він для цього не шкодував коштів. У 1882–1892 рр. І. М. Стешенко навчався в Полтавській класичній гімназії. Тут він написав свої перші поетичні твори російською мовою, оскільки до 7-го класу не усвідомлював себе українцем.

Перелом у світогляді відбувся під час мандрівки навколишніми селами. Особливе значення мало спілкування з полтавським земським лікарем О. Кривком, який сформував у юнака поняття патріотизму і любов до рідного народу. Значний вплив справило також спілкування з представниками Братства Тарасівців М. Байздренком, М. Базькевичем, І. Липою, які, перебуваючи в Полтаві, мешкали в будинку Стешенків.

Будучи студентом історико-філологічного факультету Київського університету, І. М. Стешенко познайомився з цвітом української інтелігенції – родинami Старицьких, Лисенків, Косачів. Був членом літературно-мистецького гуртка “Плеяда”. Вільно володів французькою, німецькою, іспанською, італійською, багатьма слов'янськими мовами, перекладав зарубіжну поезію.

Захопившись марксизмом, очолив радикальну групу студентської громади. Разом із Лесею Українкою у 1896 р. заснував у Києві групу “Українська соціал-демократія” (на два роки раніше, ніж аналогічну російську створив В. Ленін) [1, с. 167-

168]. З молодих років І. М. Стешенко займався суспільно-політичною діяльністю і здійснив перші кроки на шляху становлення як борця за незалежну Україну.

Після закінчення університету І. М. Стешенко влаштувався лектором Фундуклеївської жіночої гімназії, проте невдовзі був заарештований за участь у студентських заворушеннях. Після п'яти місяців ув'язнення в Лук'янівській тюрмі І. М. Стешенко був висланий за межі Києва. Протягом 1897–1900 рр. разом із дружиною жив на чернігівському хуторі М. К. Садовського. Займався перекладацькою та літературною працею: досліджував творчість І. П. Котляревського, видав збірки поезій “Хуторні сонети” та “Степові мотиви”. У 1898 р. взяв участь у нелегальному з'їзді таємного товариства “Молода Україна” [2, с. 147-148].

Після повернення до Києва ввійшов до Старої Громади. У подальшому брав участь у роботі революційної української партії, згодом української соціал-демократичної робітничої партії. Через заборону викладацької діяльності працював в управлінні Південно-Західної залізниці, у Київській міській думі. У 1904 р. був обраний секретарем Київського літературно-артистичного товариства.

З початком Української революції з головою поринув у вир подій. Був одним із організаторів Української Центральної Ради (УЦР) і членом Малої Ради, головою шкільної і редакційної комісій. Очолив рух за українську школу [1, с. 169]. Тут І. М. Стешенко здійснив внесок який важко переоцінити. Він узяв участь у процесі офіційного визнання, тобто легітимації УЦР і закріплення офіційного статусу УЦР, який розпочався, коли міська дума м. Києва включила М. С. Грушевського та І. М. Стешенка, впливових членів двох наймасовіших партій УЦР (Товариства українських поступовців і української соціал-демократичної робітничої партії відповідно), до офіційного складу гласних [3, с. 75] таким чином визнавши їх як учасників правових відносин у сфері державного управління саме як представників УЦР, чим включили останню до правового поля.

6 березня 1917 р. заснував і очолив Товариство поширення шкільної освіти в Україні. Як його голова, а також член Всеукраїнської учительської спілки і Київського губвиконкому ради об'єднаних громадських організацій, докладав чимало зусиль для реалізації програми дерусифікації школи, схваленої І Всеукраїнським учительським з'їздом (5-7.06.1917 р.). Одним із найголовніших результатів діяльності Товариства в 1917 р. було проведення з'їзду українських педагогів.

15 квітня 1917 р. І. М. Стешенка було призначено генеральним секретарем освіти. Він обіймав цю посаду спочатку як генеральний секретар, а потім уже як Народний міністр освітніх справ, до відставки кабінету В. Винниченка в кінці січня 1918 р.

Саме результати І Всеукраїнського вчительського з'їзду лягли в основу програми діяльності Генерального секретарства справ освітніх Генерального секретаріату УЦР і Української Народної Республіки (УНР) [4, с. 7].

Зусиллями І. М. Стешенка в 1917 р. було відкрито 39 українських гімназій, з яких 25 – сільські, перший в Україні Народний інститут, Педагогічну академію, Академію мистецтв, Державний народний університет [1, с. 170].

Крім того, І. М. Стешенко почав вимагати від керівництва Київської шкільної округи виконання конкретних заходів щодо здійснення шкільної реформи взагалі та українізації освіти зокрема.

І. М. Стешенко виявив жорсткість у своїх переконаннях і не відступив від мети українізації української школи. Його підтримали інші українські професійні учительські організації, такі як Центральне бюро Всеукраїнської учительської спілки [5, с. 199].

Для І. М. Стешенка це була велика підтримка, адже йшлося не так про конкретних осіб, як про долю національної школи. У цій ситуації генеральний секретар освіти не міг іти на компроміси [5, с. 200-201].

Продовжуючи свою політичну лінію, І. М. Стешенко звертається до УЦР з пропозицією скасувати шкільні округи та запровадити інститут комісарів шкільної освіти, які були б підпорядковані виключно секретарству освіти. За його дорученням Генеральне секретарство почало терміново опрацьовувати законопроект про ліквідацію шкільних округ. До речі, на його розробку воно затратило всього кілька тижнів, і 28 грудня 1917 р. Центральна Рада приймає пропозицію І. М. Стешенка [6, арк. 106].

Важливим напрямом роботи І. М. Стешенка було створення нових закладів освіти на засадах національної школи. І в цій сфері генеральному секретарю разом із соратниками вдалося зробити чимало. Вище вже згадувалося про відкриття Першої української гімназії ім. Т. Шевченка в Києві у березні 1917 р. Того самого року у вересні в Києві було відкрито Другу українську державну гімназію ім. Кирило-Мефодіївського братства, Третю українську гімназію і Четверту українську гімназію (товариством “Просвіта”) на Шулявці. За даними Генерального секретарства освіти, до осені 1917 р. було взято 53 дозволи на відкриття громадських або приватних закладів освіти, зокрема на Київщині – 18, на Полтавщині – 16, на Поділлі – 5 гімназій та 1 реальної школи, на Чернігівщині – 1, на Катеринославщині – 2, на Херсонщині – 5, на Волині – 2. Українські гімназії було відкрито в Харкові, Катеринодарі та в інших містах. І це всього за кілька місяців [7, с. 113-115]. Справді, приклад, вартий наслідування.

У серпні 1917 р. було проведено II Всеукраїнський педагогічний з’їзд та Всеукраїнський професійний з’їзд учителів, де головним завданням ставилося сприяти освітньому розвитку народу шляхом боротьби “з темрявою, що охопила нашу Землю, після чужого панування”. 5 жовтня було відкрито Київський народний університет, а 10 жовтня створена Педагогічна академія, завданням якої стала підготовка вчителів з українознавства. Українознавство стає політикою та філософією не тільки Генерального секретарства освіти, а й усієї УЦР.

Лише за перші три місяці своєї роботи Генеральним секретарство освітніх справ у 1917 р. було відкрито 53 українських середніх школи, в тому числі 3 українські гімназії в Києві. В 1918 р. в Україні діяло 1162 вищих початкових школи. Протягом 1917–1918 рр. українська влада відкрила два університети – в Києві та Кам'янець-Подільську, історико-філологічний факультет у Полтаві, Українську академію мистецтв, Українську академію наук. Діяло понад 100 учительських курсів, 952 “Просвіти”, виходило 63 періодичних видання, побачило світ 1084 найменувань книг українською мовою [8, с. 472-473].

Досить актуальними залишаються й сьогодні педагогічні ідеї І. М. Стешенка про постійне вдосконалення вчителів. Більше того, вони й у майбутньому не втратять своєї цінності. Не на одне десятиліття випереджаючи свій час, І. М. Стешенко вважав, що необхідно створити й таку вищу школу, у якій мають навчатися вчителі за для здобуття вищої педагогічної освіти, а сама по собі педагогічна праця має стати однією з провідних і найбільш пошанованих в Україні і світі.

І. М. Стешенко залишив посаду міністра народної освіти, пішовши у відставку разом з усім кабінетом В. К. Винниченка. 30 липня 1918 р. він був на смерть забитий у Полтаві невідомими злочинцями. Похований на Байковому кладовищі в Києві. За однією з версій, І. М. Стешенко був убитий членами місцевої більшовицької організації за свої проукраїнські погляди і професійну діяльність на посаді генерального секретаря і міністра освіти УНР.

Іван Матвійович Стешенко був одним з найвидатніших синів України і стояв у витоків відродження української національної державності у 1917 р. Він, фактично, розпочав відродження національної української освіти, а ставши керівником освітнього відомства, продовжив цей процес і побудував ефективну і дієву освітню систему. Під його керівництвом Генеральне секретарство, а потім Міністерство народної освіти УНР стало одним з найдієвіших і найбільш розвинутих державних органів УНР доби УЦР. Іван Стешенко за правом заслуговує місце у пам'яті нащадків, як один з видатних державотворців України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Верстюк В. Ф.* Діячі Української Центральної Ради : бібліогр. довідник / В. Ф. Верстюк, Т. С. Осташко ; НАН України, Український міжнародний комітет з питань науки і культури. – Київ : [б.в.], 1998. – 255 с.
2. *Український педагог Іван Стешенко : посібник з історії педагогіки / ред. В. Слюсаренко.* – Київ : КМІУВ, 1994. – 220 с.
3. *Верстюк В. Ф.* Українська Центральна Рада : навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів / В. Ф. Верстюк ; Міжнар. фонд “Відродження”, Міністерство освіти України. – Київ : Заповіт, 1997. – 344 с.
4. *Сірополко С. О.* Історія освіти в Україні / С. О. Сірополко ; ред. Ю. Вільчинський, Л. Масенко ; Український Вільний Ун-т, Друзі товариства ім. Григорія Вашенка. – Київ : Наукова думка, 2001. – 912 с.
5. *Хроніка // Вільна українська школа.* – 1917. – № 3-4. – С. 197-206.

6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ. Ф. 1115. "Українська центральна рада". Оп. 1. Спр. 1. Постанови центральної ради та її комітету про затвердження інструкції про Комісію для підготовки статуту автономії України, компетенцію та склад Комітету Центральної ради, склад Генерального секретаріату та його статут; витяги з протоколів засідань, обіжники, законопроекти та закони, проекти конституції УНР; статут канцелярії Центральної ради; тимчасовий земельний закон і ін. 272 арк.
7. Хроніка // Вільна Українська Школа. – 1917. – № 1. – С. 63-64.
8. *Литвин В. М.* Історія України / В. М. Литвин. – Київ : Знання, 2006. – 839 с.